

Valentyna LESNOVA

Representation of Emotional and Evaluation Vocabulary in Dialectal Dictionaries: Regarding the Problem of Lexicographic Entry Composition

The article deals with the analysis of the peculiarities of representation of the emotional and evaluation vocabulary in the dialectal dictionaries. It has been stated that the native lexicographic practice is characterized by the lack of a universal system of indications which would mark the expressive, emotional and evaluation components of the semantics of a dialectal word. The integral principles of comments regarding the emotional and evaluation lexemes have not been worked out. It has been stressed that there is a necessity to add certain illustrative material to dictionary entries such as dialectal micro-texts which would have an informative character and reflect fully the semantics of a dialectal word.

Лідія Тищенко

Тлумачна параметризація абстрактних іменників

Сучасна лексикографічна теорія і практика протягом багатьох років намагається розв'язати цілий ряд нагальних проблем, що стосуються принципів побудови тлумачного словника, структури словникової статті, вичерпного й адекватного витлумачення значення слова. Особливо помітні ці труднощі тоді, коли йдеться про критерії абстрактної лексики.

Словник, безперечно, є найзручнішою формою узагальнення опису лексичних одиниць. Саме «словник стає метою і підсумком дослідницької праці над тією чи іншою проблемою, ніби «відповіддю» на певне лінгвістичне завдання» [6: 92].

Важливим аспектом вивчення словника є розкриття та адекватне розуміння його внутрішньої структури – системи та параметрів як головних її складників.

Теоретичний аспект лексикографічної параметризації розглядається в працях Ю.М. Караулова. В українському мовознавстві ці питання неодноразово ставали об'єктом досліджень В.В. Дубічинського, В.А. Широкова. У працях Г.М. Склярєвської зосереджено увагу на розподілі словникових

УДК 811.161.2'28

параметрів на теоретичні (об'єкт опису, типологічні ознаки словника, його місце в системі лексикографічних джерел) та емпіричні (адресат, хронологічні рамки текстів, обґрунтування словника, джерела, структура, об'єм семантичної інформації, принципи ілюстрування тощо). Вивченню параметричної системи тлумачних словників української мови та її використанню в комп'ютерній лексикографії присвячені праці М. М. Пещак, В. О. Балог.

Установлення параметризації граматичної семантики іменників у Словнику української мови досліджували О. О. Погрібна, В. В. Чумак, І. В. Шевченко та ін.

Аналіз лінгвістичної літератури, присвяченої описові лексикографічних праць, засвідчує неоднорідність їхньої інтерпретації, яка багато в чому пов'язана з різними вихідними положеннями, на яких базуються згадані дослідження. Це стосується і поняття лексикографічного параметра, системи даних, які включаються в сферу параметризації.

У словнику іншомовних слів (автори Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк) одне із значень параметра трактується як «ознака, критерій, що характеризує певне явище, визначає його оцінку» [11: 712].

В.В. Дубічинський називає лексикографічним параметром принцип словникового опису мовної одиниці, особливе словникове подання структурних рис мови [4: 121].

Суттєвою ознакою різноманітних визначень лексикографічного параметра є і те, що параметр тлумачиться як мінімальна інформація про мовну одиницю, яка поєднує дані семантики, стилістики, походження, форми тощо. Це дозволяє протиставляти описувану одиницю іншим та об'єднувати з лексемами, що мають той самий параметр. Підтримуючи точку зору, згідно з якою лексикографічний параметр виражає мінімальну інформацію про мовну одиницю, разом з тим зауважимо, що ця мінімальна інформація при широкому розумінні мовного параметра може бути джерелом для ширшої (не мінімальної) інформації.

Незважаючи на помітний рух у реалізації ідеї параметризації, досягнуте в цій галузі можна розглядати лише як початковий етап, що передує послідовному опису способів лексикографічного відтворення властивостей частин мови, різних лексико-граматичних груп слів у словникових дефініціях. До таких складних у лексикографічній інтерпретації об'єктів належать абстрактні іменники. На відміну від конкретних іменників, вони у своїй більшості демонструють похідність від інших частин мови, а тому розглядаються багатьма дослідниками як результат транспонування з однієї частини мови в форму іншої частини мови.

Абстрактні іменники як лексико-семантична категорія неодноразово привертала до себе увагу дослідників і в сучасній лінгвістиці трактувалися неоднозначно. Проблема тлумачення абстрактних іменників у лексикографічних працях пов'язана з багатьма труднощами. Особливо, якщо працювати над укладанням нових словників, описуючи лексику, яка не зафіксована в українських словниках. Такі проблеми виникли під час підготовки словникових матеріалів «Нові й актуалізовані слова та значення», випуск 1, над укладанням яких працювали у відділі лексикології та лексикографії. Для прикладу візьмемо деякі словникові статті:

БАГАТОЕТНІЧНИЙ, а, е. Представлений багатьма етносами, націями, народностями. *Наш край [Закарпаття] не лише багатоетнічний, але й поліконфесійний: на сьогодні в області діють 1 326 релігійних організацій, 30 конфесій, течій і напрямків* (З–Т).

БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ, ності, ж. Власт. за знач. **багатоетнічний**. *Особливістю побудови команди здійснювачів Голодомору є промовиста багатоетнічність учасників злочину. Головні ролі в його ідеологічному забезпеченні, плануванні, організації і здійсненні належали неукраїнській інтернаціональній команді* (ГК, 17.04.2010).

У витлумаченні абстрактного іменника «багатоетнічність» ми бачимо посилення до «багатоетнічний». І це цілком логічно, бо є фіксація з тлумаченням цієї лексеми. А ось, наприклад, лексема «багатовимірність» потребувала тлумачення, оскільки лексему «багатовимірний» ми не вносили до реєстру з певних причин. Тому ми намагалися витлумачити це слово: «Властивість кого-, чого-н. поставати у багатьох вимірах, ракурсах» [1: 43]. Звісно, велике значення у таких випадках мав цитатний матеріал, звідки й випливала семантика абстрактних іменників: «*Театральний простір – це загадкова можливість пережити багатовимірність світу*» [1: 43].

Функцію розкриття семантики абстрактних іменників частково бере на себе ілюстративний параметр. За допомогою нього наочно можна продемонструвати можливості використання певного значення відповідно до загальноприйнятих правил реалізації лексичних одиниць у мовній системі. Словникова стаття «*буквоскладання*» має такий вигляд:

БУКВОСКЛАДАННЯ, я, с. 1. Читання шляхом складання букв у складі і слова. *Процес навчання грамоти за цим методом був важким, зводився до «буквоскладання», тобто до складання вивчених букв у складі, слова* (ПС).

2. *лінгв.* Спосіб творення абрєвіатури шляхом складання перших букв слів. *Її [абрєвіатури] поширення спричинене .. активізацією зручного для*

користування й вимови способу творення нових слів методом скороченого слово- й буквоскладання (ЛБ).

3. *ірон.* Мовна творчість. Я пишу вірші. Пишу, бо пишеться, і пишу, щоб виговоритися. Мистецтвом чи талантом то буквоскладання не вважаю, але іноді даю почитати людям (ПС) [1: 53].

Тлумачний параметр тут представлений реченнями та стислими цитатами відповідно до певного значення.

На думку О. С. Кубрякової, абстрактні іменники дозволяють «узгодити форму і зміст вторинних одиниць номінації з їхніми майбутніми синтаксичними ролями, а також, що не менш важливо, з функціями відносно тексту та раціональної організації останнього» [7: 97].

У центрі уваги мовознавців, які розглядають досліджувані лексичні одиниці в рамках функціонального підходу, перебуває, головним чином, співвідношення граматичних категорій вихідного та похідного слів.

За О. О. Шахматовим, дієслова є «назвами активних ознак (дій-станів).. у сполучуваності з уявою про виконавця ознаки», а віддієслівний іменник є «назвою активної ознаки, без вказівки на її виконавця» [14: 68].

Інші дослідники звертають більше уваги на спільні риси абстрактних іменників і слів інших частин мови, від яких вони походять. Л. О. Чернейко відзначає, що «абстрактні субстантиви було б логічніше розглядати як форми відповідних твірних, а не як самостійні слова. Але в цьому випадку нелогічно називати їх «абстрактними іменами», визнаючи їхню самостійність. Розв'язання цієї проблеми спирається на рішення більш загальних лінгвістичних питань. Визнанню їх формою відповідного слова заважає така категоріальна ознака, як частиномовна віднесеність слова...» [13: 64]. Тому дослідниця радить дотримуватися традиційного погляду на проблему.

У сучасній лінгвістичній літературі досить виразно простежуємо спроби опису семантики абстрактних іменників з точки зору виявлення в ній нових значень, відсутніх у слів, від яких ці іменники походять (Л. М. Полюга, М. М. Пещак, Л. П. Попова та ін.).

У словникових матеріалах «Нові й актуалізовані слова та значення» абстрактні іменники становлять майже 13 відсотків. Це приблизно 200 лексем із 1550 лексем і сполук. Ці досліджувані лексичні одиниці представлені не лише в прямому, а й у переносному значенні. Наприклад:

ВИПОМПОВУВАННЯ, я, с. 1. Відкачування рідини помпою. *Вимоги людей – прискорити випомповування води з квартир (принаймні), вирішити питання ремонту та відселення* (ПС).

2. *перен., несхв.* Вивезення, вилучення чого-н. у великих обсягах. *Справу вивипомповування історичних і культурних цінностей з України було поставлено буквально, як то кажуть, «на конвеєр»: почалися «розкопки скіфських курганів, давньослов'янських могильників, античних міст-держав Північного Причорномор'я»* (ПС).

◇ **Випомповування мізків** (у лапках і без лапок), *несхв.* – створення закордонними роботодавцями сприятливих умов праці для іноземних висококваліфікованих фахівців (перев. науковців) з метою використання їхніх знань на благо власної країни. *На найпростішому рівні вона [інформаційна війна] здійснюється шляхом імплантації в національне тіло супротивника чужорідних або відверто ворожих для нього організаційних форм – від усіяких «благодійних фондів розвитку науки та освіти» (технологічний шпіонаж і «вивипомповування мізків») до структур – накопичувачів нелегальних мігрантів і прихованої работоргівлі* (І. Каганець, Пшениця...) [1: 60].

ЗІСКОВЗУВАННЯ*, я, с., *перен.* Опускання до рівня кого-, чого-н.; швидке втрачання яких-н. позицій. *Проте Європейський Союз не може ні допустити зісковзування Греції в національне банкрутство, ні передати її Міжнародному валютному фонду, оскільки інші члени зони євро – а саме, Португалія, Іспанія та Італія – можливо, будуть наступними, хто піддасться атаці з боку фінансових ринків* (День, 16.02.2010). Зафікс. у СловникНЕТ [1: 103].

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ*, я, с. 1. *інф.* Повторний запуск комп'ютера, програми; повторне завантаження. *М'яким .. перезавантаження називається тоді, коли воно відбувається під контролем програмного забезпечення, без порушень в електроживленні і натискання кнопки перезавантаження на передній панелі* (ПС).

2. (у лапках і без лапок) *перен.* Перегляд яких-н. позицій, поглядів, відносин тощо. *Не думаю, що в зовнішньополітичному плані між Януковичем та Тимошенко була занадто велика різниця. ..Нині обидва говорили про потребу «перезавантаження» відносин із Росією* (Кореспондент, 9.03.2010). Зафікс. в УЛ-XX, Орф-2009, СловникНЕТ [1:170].

Відповідної вказівки розмежування прямого і переносного значень автори дотримувалися відповідно до інструкції праці. Це стосувалося й абстрактних іменників.

Власне тлумачний параметр посідає чільне місце у працях тлумачного типу. Під власне тлумачним параметром розуміють словникову дефініцію мовної одиниці, яка може мати різні реалізації.

Найрозповсюдженішою є описова дефініція логічного типу, під якою розуміють тлумачення позначуваного поняття як родового з одночасним виділенням його видових ознак: **ПОЗАЧА́ССЯ**, я, с. Час, який не можна співвіднести з певними речами, подіями тощо; вічність [1: 179]; **ВИПРАЦЮВА́ННЯ**, я, с. Створення, визначення засад чого-н., плану та ін. у певних рисах [1: 60].

Серед лінгвістичних дефініцій абстрактних іменників найпоширеніші тлумачення через синонімічний ряд. Майже всі абстрактні іменники у досліджуваній праці мають не лише описове тлумачення, а й синоніми, наприклад: **ВІДЬМА́ЦТВО***, а, с. Дії відьми чи відьмака; відьомство, чаклування [1: 64]; **ЕКСКЛЮЗИВІ́ЗМ**, у, ч. Прихильність, прагнення до всього ексклюзивного, унікального; виокремленість [1: 87]; **ЗБО́ЧЕНСТВО**, а, с. Збочений спосіб життя; збочення [1: 101].

Поширеним у словникових матеріалах є підбирання еквівалентних позначень, які вводяться за допомогою формули «Тс» (Те саме, що): **ЧАСО-ПРО́СТІР** і **ЧАСОПР́ОСТІР**, тору, ч., філос., літ. Тс. **хроно́топ** [1: 242]; **ГРО́УЛ**, у, ч., муз. Тс. **гроу́лінг** [1: 74]; **КАПІТАЛОУТВО́РЕННЯ**, я, с., екон. Тс. **капіталотво́рення** [1: 113]; **ОГЛУ́ПЛЕННЯ**, я, с., книжн. Тс. **оту́плювання** [1: 159].

Укладачі намагалися дотримуватися мотиваційних дефініцій: **ОБУКРАЇ́НЮВАННЯ**, я, с. Дія за знач. **обукраї́нювати** [1: 159]; **ОТУ́ПЛЮВАННЯ**, я, с., розм. Дії, що призводять до розумової деградації [1: 164]; **ПАСПОРТИЗУВА́ННЯ**, я, с., спец. Дія за знач. **паспортизува́ти** [1: 168]. Іноді відсутня вказівка на частину мови: **ДИСКОМФОРТНІ́СТЬ**, ності, ж. Стан, відчуття дискомфорту [1: 81]; **ЖОВКЛІ́СТЬ**, лості, ж. Колір чогось пожовклого (напр., паперу) [1: 95].

Отже, чільне місце в роботі посідає комбінований спосіб дефініювання. Наприклад: описовий+синонімічний, іноді відсильно-мотиваційний+синонімічний: дія за значенням.

Відзначена вище різноманітність тенденцій у побудові тлумачень досить виразно проявляється при зіставленні дефініцій того самого абстрактного іменника в різних тлумачних словниках. Типовий прояв розбіжностей ми будемо досліджувати в подальшому.

Таким чином, бачимо, що тлумачний параметр представлений у «Нових й актуалізованих словах та значеннях (словникові матеріали)» дефініціями різних типів. Це переконливо свідчить, що більшість абстрактних іменників у досліджуваній лексикографічній праці тлумачиться описовим, комбінованим та синонімічним (синонімічний ряд) способами.

Отже, власне тлумачний параметр представлений у досліджуваному словнику дуже розгалуженою системою формул і домінує серед усіх семантичних параметрів.

Література

1. Балог В. О., Лозова Н. Є., Тищенко Л. О., Тищенко О. М. Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали. Випуск 1. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 278 с.
2. Балог В. Параметрична система тлумачних словників української мови та її використання в комп'ютерній лексикографії // Лексикографічний бюлетень. Випуск 10. – К., 2004. – С. 25–40.
3. Дубичинский В. В. Лексикографические заметки: Рекомендации создателям словарей/ Харьковский политехн. ун-т; Харьк. Лексикографическое об-во. – Х., 1994. – 72 с.
4. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография. – Вена-Харьков, 1998. – 160 с. – Библиогр.: С. 137–150.
5. Иванова Т. Ю., Приходько В. И. Теория организации. – СПб.: Питер, 2004. – 269 с. – Библиогр.: С. 262–268.
6. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 366 с.
7. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с. – Библиогр. в пристран. сносах.
8. Пещак М. М., Клименко Н. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. – К.: Наукова думка, 1982. – 250 с.
9. Погрібна О. О., Чумак В. В., Широков В. А., Шевченко І. В. Лінгвістична класифікація українського іменника у світлі теорії лексикографічних систем// Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 62–82.
10. Попова Л. П. Семантична параметризація абстрактних іменників у лінгвістичних словниках: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Л. П. Попова ; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2008. – 16 с.
11. Пустовіт Л. О., Скопненко О. І., Сютя Г. М., Цимбалюк Т. В. Словник іншомовних слів. – К.: Довіра УНВЦ, Рідна мова. – 2000. – 1017 с.
12. Складаревская Г. Н. Новый академический словарь: объект, типологические признаки, место в системе русской лексикографии // Очередные задачи русской академической лексикографии. – СПб.: Наука, 1995. – С. 15–23.
13. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 460 с.
14. Шахматов А. А. Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1952. – 271 с.

Lidiya TYMENKO

Commenting parameterization of abstract nouns

The article characterized the urgency and the general principles of commenting parameterization of abstract nouns in dictionaries explanatory type for example «New and of updated words and meanings (dictionary materials)» (R, 2010). Illustrated lexical material that went to research lexicographic work.

Юлія Григорчук

Афористика Віри Вовк як відображення світогляду авторки

Прикметна риса творчості Віри Вовк, її художнього мислення – афористичність мовостилу. Словесна форма, зведена до мінімуму, у якій пульсує жива метафорично-образна думка, конституює не лише поетичні, а й прозові твори письменниці. Авторка зізнається «Я не люблю багатослів'я. Люблю суть, а не візерунки... Я люблю простий образ, який, проте, з допомогою асоціацій може сказати дуже багато» [13].

Як одна з характерних «рис сучасної жіночої прози» афористичність є «унікальним способом створення авторської картини світу, наповненого яскравою індивідуальністю і глибоким філософським змістом, ключовим засобом розв'язання естетичних і світоглядних завдань» [16: 104]. Проблемі функціонування афористичної мови у творах українських письменників присвячені наукові розвідки І.С. Гнатюк, А.Т. Горохович, С.Я. Єрмоленко, В.С. Калашника, А.О. Ткаченка, Н.М. Шарманової. Водночас художній доробок Віри Вовк у зазначеному аспекті лінгвістичних досліджень ще не був об'єктом спеціального аналізу.

Особлива схильність до афористичного вислову притаманна, насамперед, поетичним збіркам Віри Вовк («Мандаля», «Меандри», «Ромен-зілля», «Віоля під вечір», «Обарінки»). В інших жанрах, зокрема у прозі письменниці, вона – конструктивний елемент художньої мови поряд із іншими засобами образної виразності. Водночас саме в афористичній формі найбільш